

Sondy ve světě teorie i praxe

Filozofie výchovy v době tzv. postmoderny a společenské transformace.

(Úryvek seminární práce)

Oldřich Vávra

Omne verum simplex

Skutečně. Pravda o původu světa, ovlivnění člověka, jeho místa zde a zárukách života jedince v době předsokratiků byla snadná¹. Vždyť hlavní matérie — oheň, voda, země a vzduch byly až po Démokrita doslova uchopitelné.²

Jsou snad další léta — fáze vývoje? — reakcí završenou sloučením, vymezením a upřesněním pojmů, které pokračují stále až do současné doby tak, jak žádá odkaz dialektiky (např. J. G. Fichteho)? Dnes bychom mohli být buď v době negující — tj. popírající minulé — oddělující nové od předcházejícího. Nebo ve fázi následné, kdy se objeví nové, jasnější, obecnější odpovědi.

Za pravdu — reálně existující fakt — nepokládám žádné z těchto tvrzení. I když je nevyklučuji. Složitost, v pravém smyslu tohoto slova, mne nutí podat obsáhlejší rozbor pojmů, které jsou v názvu uvedeny.

Nejprve se pokusme vyjádřit naše chápání postmodernismu. Je to termín zpočátku užívaný pro pojmenování avantgardního umění úzkým okruhem „zasvěcených“. Posléze přes sociologii vztážen na společnost a filozofii. V současnosti nucen k označování konkrétního období. Pokusme se o krátký exkurs do pomyslné kartotéky epoch. Ne, není záměrem pokračovat ve vyšlapaném chodníku za F. Arouetem ani po vzoru romantismu známkovat (subjektivně hodnotit) dějiny. Záměrem je (ve smyslu např. Schillerově) podat krátkou charakteristiku rozhodujících etap, jak ji chápala naše kultura. To nám posléze pomůže vymezit význam zmíněného substantiva.

Starověké Řecko začalo hledáním pralátky, z které vše povstalo, skrze niž je vše ovlivňováno a vytvořilo dobu — Božskou³, období, z jehož dědictví žila Evropa další dva tisíce let.⁴ Zde byl postaven ideál hledání (absolutní) pravdy a dokonalosti. Celé úsilí obyvatel řeckých městských republik směřovalo k nalezení rovnováhy. Vždyť vyváženost světa objektů a světa idejí přirozeně budila snahu nalézt původce (pralátku, prvního hybatele. . .).⁵ Rovnováha předpokládá spontánnost dění, objekty méně dokonalé je ovlivňují co nejméně. Jak se snad autoři domnívali, byl to způsob, jak přenést ideál do reality. S odstupem více jak dvou tisíciletí lze říci, že praktického naplnění po rozpadu polis a v konfrontaci s okolním světem nedosáhl.

Nová světovládná říše přinesla světu koncept zvaný Pax Romana⁶ — ideál pro pozdější teoretiky státu a práva i cíl ideologů. Dílčím způsobem ověřila i praktický význam filozofů — milovníků moudrosti.⁷

Vzhledem k provázanosti filosofie s rétorikou, oligarchickému původu úřednictva a relativní dostupnosti tohoto vzdělání byl její vliv podstatně rozmanitější a výraznější než v Řecku.

Nastupuje doba „stěhování národů“. Na troskách impéria povstala ze spálenišť a zarostlých lesů Evropa, jak ji známe dodnes. Evropa, jejíž charakteristikou se stalo křesťanství.⁸ Boethiem (480–525) „posledním Římanem a prvním scholastikem“ dospěla evropská filozofie ke křesťanství. Duchovní klima společnosti se po mnohosti v Římě zdomácněných kultů (např. kult Isis, Mitry atd.) zkoncentrovalo k monotheismu. Myslitelé neoddělovali bádání o Bohu a o člověku.⁹

S postupným úpadkem vzdělání v 7.–12. st. (je užší, ohraničenější a dostupné menšímu počtu lidí) klesá znalost filozofie (či teologie). Za těchto podmínek dochází ke stanovení jasně a závazně autority.¹⁰ Autority, která předkládala standard morálního, spásonosného učení a zajišťovala také jeho praktické plnění. Touto autoritou se stala universální, tj. katolická církev v čele s římským biskupem. Kromě rozvoje dosavadních nauk přinesla tato epocha náboženskou mystiku, intuitivní poznání a metodu scholastickou. Tím se vydělil středověk, jak jej známe dnes. Název samotný vznikl pochopitelně až v novověku.

Duchovní autorita církve je postupně otržena a přestává být aktuální. Oblast víry a hodnot se stává objektem zkoumání. Objevují se nové světy, náboženské směry, nové společenské (je myšleno i hospodářské) uspořádání. Začíná doba velmi bouřlivá, v myšlenkovém vývoji stále se zrychlující, historicky vnitřně bohatě členěná.

Svět sklídl dědictví povrchní znalosti a pokusů o reformu neuspořádaných poměrů 15. a 16. stol. Církev přestala být katolickou — tj. všeobecnou. Rozdělení univerzální církve¹¹ vyžadovalo zdůvodnění. Začalo negativní vymezování pojmů — oddělování. Odděluje se filozofie a teologie. Člověk začal hodnotit — tzn. také přehodnocovat nejenom minulost, ale i své vlastní postoje. Filosofie, do té doby výraz autenticity osobnosti nositele, se stává čímsi abstraktním a manipulovatelným.

Osmnácté a devatenácté století dokončuje novověký obrat. Celá filozofie je sekularizována — od-náboženštěna. Nejzajímavějším se jeví otázka poznání a svobody. Současně s rozvojem informačních médií stoupá dostupnost všeho, co bylo napsáno či řečeno.¹² Věda je pro svou specializovanost a růst poznatků přístupná stále menšímu počtu lidí.¹³ Směr bádání začínají ovlivňovat více než jindy jednotlivci. Rostoucí počet epigonů zvětšuje množství informací a přináší skepsi. Je vůbec ještě možné těžit ze znalosti předchůdců a zachovat si originalitu? Je ještě možné poznat to předešlé?

Dvacáté století se jeví naplněním — koncentrací tohoto dědictví. Člověk přestává hledat Boha, oddělil se od něj, je sám. Stává se výlučným jedincem a začíná hledat sám sebe, společnost se atomizuje. Autorita ve spojení s metafyzikou je zavržena, žádají se pozitivní fakta. Společnost — v této době již řada jedinců — umožňuje nástup novým vůdcům. Je paradoxní, že ve společnosti jedinců se člověk stává osamělým, ale zároveň tím, že je členem mnoha sociálních skupin, ztrácí svobodu (Crutfield, Cretch, Ballachey 1969). Vzniká diktatura.

Od dob středověku filozofie postupně rezignovala na odpovědnost za společnost. Každá epocha si žádá mezníky a vymezení. Novověk začal objevem

Nového světa. Homo empiricus si žádá hmatatelné důkazy. Podíval se na tuto planetu zvenčí. Dovezl kámen z Měsíce. Poznal filozofické směry, které ve svých důsledcích otráslý světem. Je toto naplnění doby?

Tady někde postmodernismus vymezuje svůj začátek.¹⁴ Čím se však vyznačuje? Pokračuje řešením otázky dorozumění. Rozvíjí se filozofie jazyka (tento směr rozvinul L. Wittgenstein a tzv. Vídeňský kruh). Ne ve smyslu pochopení metafyzického významu, ale ve významu porozumění v globalitě světa.¹⁵ Vzhledem ke komunikačním možnostem se zvětšila zahlcenost parciálními informacemi. Rezignace na odpovědnost za svět je potvrzena a prohlubuje se aktivní neznalost principů (jejich praktické používání), na nichž tato civilizace vznikla. Roste skepse, atomizace světa a prohlubuje se rezignace na poznání světa. Je snad odkazem postmoderny agnosticismus a z něj plynoucí radikální pluralismus? Welsch jej odůvodňuje tvrzením: *na každou otázku existuje více rovnoprávných odpovědí*. Pak ovšem musí existovat více odpovědí i na otázku, zda na každou otázku...

Tato skupina je přesvědčena, že uznání pravdivosti a platnosti jedné ideje je povyšování partikulárního na absolutní. Předem tak rezignuje na kritérium pravdy, bez něhož není další vývoj možný. Pokud však není možný vývoj, co zbývá? To není poučená skepse (viz např. Neubauer 1994) ani radikální nihilismus. U postmoderny je možno spatřit autostylizaci¹⁶ do pozice posledního stupně. Autoři, zdá se, většinou nemají odvalu tvrdit, že jde o stupeň konečný. Nelze tedy hovořit ani o mesiánství. Člověk zde zaujal piedestal, na kterém byl vždy První hybatel, Bůh či pantheistická příroda. Tato programová povýšenost nevede k žádné pozitivní reakci či charakteristice. Nepatrný odstup od situace příliš živě brání zformulovat závěr. Budoucí pohled ukáže, zda šlo o programovou avantgardu — burcující odpor proti společnosti, či o osobní projev podmíněný neuropsychickými zvláštnostmi osobností, kterým se v době deprivantů¹⁷, hledajících přístav bezpečnosti, dostalo vlivem okolností nebývalé publicity a následovníků. Postmoderna však není jediným směrem tohoto století.¹⁸

K určení pojmu *společenské transformace* jako cesty od autoritářství k liberalismu.

17. listopad 1989 byl přijat jako historický mezník pádu diktatury totalitního socialismu v tehdejší ČSSR. Do té doby ve strachu držená a metodou cukru a biče ovládaná společnost, podníčená relativně nepočetnou skupinkou, které v ten okamžik (byla vyprovokována vládnoucí mocí) nic jiného nezbývalo, svrhla bezvýhodnou diktaturu. Následná změna společnosti potvrzuje charakter předchozí přeměny jako revoluce.¹⁹ Je to především změna poměru člověka a systému. Systém již neovládá, není strážcem — člověk je nebyvale svoboden. Má, po čem toužil. Otázkou však je, čím ji naplní. Změ-

nil se přístup k informacím, ke vzdělání. Spolu s možností cestování však přibývá dezorientace v řešeních, která tento svět nabízí.

Filozofie výchovy chápeme jako část filozofie, zaměřenou na oblast výchovy (zahrnujíc v to vzdělání jako působení záměrné i nezáměrné, školní i mimoškolní). Její předmět spatřujeme v nalézání obecných východisek a cílů výchovy, ne ve smyslu výuky dějin, filozofie ani jakési didaktiky filozofie. Je příznačné, že totalitní režimy filozofii nepřály — kromě té oficiální jí nebylo dovoleno existovat.

Dnešní společnost je myšlenkově, ideově nejednotná a atomizovaná. Obecná církev přestala být dominantní. Klasické principy křesťanství, víra, naděje, láska, ztrácejí nositele. Přestávají platit normy, jež vyznává základní buňka státu — rodina.

Je možné dát se inspirovat minulostí? Antika objevila a odkázala hledání, svobodu bádání, víru ve filozofii. Středověk rozvinul metafyziku, zodpovědnost, autoritu, jasné kontury lidského obzoru, ale též herezi. Novověk přinesl přehodnocování, duchovní skepsi. Doba nejnovější relativitu a subjektivismus, povýšení člověka na piedestal Nejvyššího a jeho pád.

Ze zmíněného vyplývá potřeba hledání vztahů. Teprve ve vztahu subjekt–objekt vzniká hodnota. Postmodernismus klade jako postulát realitu existence, odmítnutí subjekt–objektového vztahu. Sám však, jak bylo citováno výše, odmítá absolutizaci. Východisko z této relativity, kromě odmítnutí, je možno nalézt právě v potvrzení vztahu.²⁰

Význam filozofie výchovy dnes spočívá v pomoci těm, kteří si jako povolání vybrali ovlivňování jiných, nalézt sebe a svůj hodnotový svět. Naučit se vnímat význam svého jednání pro okolí. Nalézt na základě důkladného poznání sebejistotu ve vlastním konání. Ukázat na systémy minulé a pomoci orientovat se.

Jedinec je zodpovědný za společnost, kterou pomáhá tvořit. Nestačí pouze sám dobře myslet a jednat a nevést jiné k uskutečňování dobra. V tom případě by myšlenky vymřely s jejich nositeli. Nastalo by možná nové hledání.

Proč by měl potom ale člověk paměť a lidstvo dějiny?

Poznámky

1. V oné době bylo hledání vedeno snahou nalézt pralátku, z níž vše povstalo a kterou je vše ovlivněno. Tzn. již lze také vše vysvětlit.
2. Tyto čtyři živly byly představitelné každému člověku.
3. Doba, jejímž kritériem byla reálně existující fakta, ji nazvala Temnou. Charakteristickým se pro toto období stala snaha reálně uchopit to, co bylo záhy označeno za metafyziku.

4. Podle A. N. Whiteheada je celá evropská filozofie komentování Platona.
5. Tato snaha je např. zcela evidentní u školy pythagorejské — ta jako ideál vidí čísla čtyři — rovnost následků i příčin. Dalším příkladem je fil. Platonova. Praktickou realizací tohoto cíle byl ideál kalokáthie — rovnováhy těla i ducha.
6. Tento „mír římský“ znamenal tisíciletou kontinuitu práva a ekonomických vztahů bez přelomů vynucených destruktivními zásahy jednotlivých samovládců či dobyvatelů. Zákony Dvanácti desek veřejně přístupné všem svobodným občanům se staly r. 212 po Caracallově Constitutiones Antoniae platné pro všechno obyvatelstvo říše římské.
7. Posuzováno z hlediska kritérií dnešní vědy to bylo pregnantně zdokumentováno a podrobno kritice. Vláda M. Aurelia či vliv L. A. Seneky jsou důkazem úspěchu filozofů na trůně či u moci.
8. Křesťanství se stalo povoleným náboženstvím po třech letech více či méně drakonického pronásledování tzv. Milánským ediktem r. 313. Konstantin Veliký tak učinil, jak praví legenda, jako výraz díky za přízeň a vítězství v bitvě o ovládnutí císařského trůnu. Blíže o vzniku křesťanství, církve a historických okolnostech viz Ráček, R. S. J. 1939, Pečírka 1989.
9. Je míněna fil. patristika a scholastika (H. J. Storig c. d. 154–199). Proti např. Plotinově Bohu jako demiurgovi je křesťanské chápání Boha podstatně širší.
10. Jistě by bylo možno již z dřívějšíka připomenout např. pythagorejce — vždyť jejich *autos* — *efá*, být je platné jen pro úzkou skupinu, je jednoznačné. V této souvislosti odlišujeme autoritu, dogma a diktaturu.
11. Autor je přesvědčen o ekonomických důvodech jako prvotní příčině. Původně proklamované důvody duchovní pomínlou, ale rozdělení trvá a neustále přináší své plody. Zcela opomíjíme tzv. Východní schizma, které mělo příčiny v ekonomickém a kulturním rozvoji v rámci Římského impéria.
12. Zdeněk Jindra uvádí: „Jestliže bylo od vynálezu knihtisku do poloviny 20. stol. vytisknuto odhadem asi 100 miliónů titulů, pak v letech 1952–1972 vzrostl počet každoročně vydaných knih více než dvakrát — na 560 tis., z čehož asi 1/5 až 1/4 tvoří knihy vědecké. Ještě markantnější je exploze textu v periodikách, r. 1800 vycházelo na celém světě asi 100 titulů časopisů, v r. 1950 to bylo asi 100 000 — tj. za 50 let zesateronásobení.“ JINDRA, Z.: Základy historické heuristiky. Praha, UK 1982. Rozvoj celosvětové sítě Internet odkazuje i tato čísla do minulosti. Novinky začaly být přístupné v reálném čase.
13. Renesanční ideál polyhistora je neuskutečnitelný. Posledním, který tento ve své době již zapomenutý fenomén opět připomněl lidstvu, byl Fr. Schiller v 18. stol.
14. Vzhledem k různosti oborů je velmi obtížné přesné časové určení. Použitý způsob vymezení prostřednictvím událostí se jeví jako komplexnější.
15. Tento svět popsal a charakterizoval se zřetelem k Československu TIGRID, P.: Politická emigrace v atomovém věku. Praha, Prostor 1990.
16. Všechny zde uvedené směry byly pojmenovány a zařazeny až ex post.
17. „...Deprivanti jsou lidé, kteří z biologických, psychologických nebo sociokulturních důvodů normality spíše v citové a hodnotové než v intelektové oblasti nedosáhli nebo o ni přišli...“ (Koukolík, Drtilová 1996)
18. Přehled podává např. ANZENBACHER, A.: Úvod do filozofie. Praha, SPN 1990 nebo STORIG, H. J.: Malé dějiny filozofie. Zvon, Praha 1991.

19. V revoluci nejde pouze o změny ekonomické, vlastnické, ale především o změnu bytí — tj. oblast duchovní.
20. Niternou potřebu vztahu člověka v literatuře krásně vyjádřil A. Exupery v *Zemi lidí*: „...Velikost každého povolání je snad především v tom, že spojuje lidi. ...existuje jediný opravdový přepych, a to lidské vztahy...“

Literatura

- Anzenbacher, A.: Úvod do filozofie. SPN, Praha 1990.
- Cretch, D. — Crutfield, R. S. — Ballachey, E. L.: Člověk ve společnosti. SAV, Bratislava 1969.
- Frankl, V. E.: Úvod do logoterapie. MU Brno.
- Fromm, E.: Mít nebo být? Naše vojsko, Praha 1992.
- Chardin, P. T.: Vesmír a lidstvo. Vyšehrad, Praha 1990.
- Jan Pavel II.: Veritas splendor.
- Komárková, B.: Původ a význam lidských práv. Cramerius, Švýcarsko 1986.
- Kratochvíl, A.: Oheň baroka. Brno 1990.
- Neubauer, Z.: Přímluvce postmoderny. Praha 1994.
- Pečírka, J. a kol.: Dějiny pravěku a starověku I, II. SPN, Praha 1989.
- Ráček, R. T. J.: Církevní dějiny. Vyšehrad, Praha 1940.
- Storig, H. J.: Malé dějiny filozofie. Zvon, Praha 1991.
- Tigrid, P.: Politická emigrace v atomovém věku. Prostor, Praha 1990.
- Tvrdý, J.: Průvodce dějinami evropské civilizace. Komenium, Brno 1947.

Syndrom neklidného dítěte

Danuše Vašátková, Marta Faberová

Abstrakt

Výzkumy ukázaly, že nejčastějším zátěžovým činitelem v práci učitele je neovladatelnost některých dětí ve třídě. Co obnáší pojem neovladatelnost, jak se projevuje neovladatelné nebo obtížně ovladatelné dítě? V teoretických pracích se nejčastěji hovoří o dětském neklidu nebo o hyperaktivitě. Každé takové dítě je něčím zvláštní (možné nebo prokazatelné příčiny potíží, odlišnosti rodinného prostředí, rané i pozdější výchovné vlivy, faktory osobnosti). Některé konkrétní poznatky z praxe udávají, že učitelé o tomto problému vědí, obávají se ho, ale ve většině případů jsou optimističtí, věří, že ho ovládnou.